

مجموعه تاریخی فرهنگی «گلستان»

مجموعه ارگ تاریخی تهران که کاخ گلستان در آن قرار گرفته، در دوران صفویه ساخته شد، در دوران زندیه به مقر کریمخان زند تبدیل شد، در دوره قاجاریه قصر پادشاهان این سلسله شد، در دوران رضا شاه محل تاجگذاری وی و در دوران محمدرضا شاه محل پذیرائی از میهمانان خارجی گردید. پس از پیروزی انقلاب نیز همچون سایر عمارت‌های سلطنتی به صورت موزه درآمد. در شماره‌های گذشته مجله «دوران» به معرفی مجموعه‌های تاریخی و فرهنگی نیاوران و سعدآباد پرداختیم. اکنون توجه خوانندگان گرامی را به معرفی یکی دیگر از این مجموعه‌ها به نام «گلستان» که در جنوب تهران قرار دارد جلب می‌کنیم. مجموع کاخ گلستان، یادگاری به جای مانده از ارگ تاریخی تهران، محل اقامت شاهان سلسله قاجار و از زیباترین و کهنترین بناهای پایتخت دوپست ساله ایران می‌باشد.

سابقه تاریخی ارگ سلطنتی که محدوده مکانی تاریخی آن را در شمال خیابان و میدان امام خمینی (سپه) در سمت غرب خیابان خیام، در شرق خیابان ناصر خسرو و در جنوب خیابان پانزده خرداد و میدان ارگ تشکیل می‌دهد، به روزگار صفویه باز می‌گردد.

شاه طهماسب اول صفوی (930 - 984) نخستین پادشاهی بود که در سفرهای خودبه قصد زیارت مقبره حضرت عبدالعظیم دستور داد بارویی به طول یک فرسخ به دور قصبه تهران احداث شود. پس از او شاه عباس صفوی در قسمت شمالی «حصار طهماسبی چهار باغ» و چنارستانی احداث نمود که بعدها دیوار بلندی گرد آن بنا کرده و عمارات مقر سلطنتی را در داخل آن ساخته، ارگ نامیدند.

در اواخر عهد صفوی تهران گاهی مقر موقت دربار شاهان صفوی قرار می‌گرفت و حتی شاه سلیمان (1077 ت 1105) کاخی در این شهر برای خود بنا نهاد، ولی امروز اثری از بناهای دوره صفوی باقی نمانده است. کهنترین بناهای موجود در مجموعه گلستان، «ایوان تخت مرمر» و «خلوت کریمخانی» متعلق به دوران کریمخان زند است. وی در نبردهای خود بر ضد محمد حسن قاجار در سال 1172 تهران را مرکز اردوکشی خود قرار داد و پس از پیروزی در این جنگ در دیوانخانه قدیم تهران که در زمان شاه سلیمان ساخته شده بود بار عام داد و با عنوان وکیل‌الرعیایا حکومت ایران را در دست گرفت.

به فرمان او در تابستان همان سال حصار ارگ مجدداً احیا شد و یک دسته حرمخانه و خلوتخانه و عمارت دارالحکومه در داخل آن بنا گردید و در تابستان سال بعد (1173) که اردوی خود را به چمن سلطانیه (زنجان) منتقل نمود، دستور داد یک دست عمارت خاصه و دیوانخانه بزرگ به سبک ساسانی و باغی در جنب آن بنا نمایند.

پس از مرگ کریمخان زند در 1193 آغامحمدخان قاجار در 1200 تهران را به پایتختی برگزید، ولی به دلیل لشکر کشیهای دائمی کمتر در مقر حکومت خود به سر می‌برد، و برای عمارت و آبادانی چندان فرصت نداشت. تا آنکه فتحعلی شاه در سال 1211 بر تخت سلطنت ایران جلوس کرد، از آن زمان به بعد با گسترش دستگاه اداری و تشریفات سلطنتی بناهای متعددی در داخل ارگ تهران عمدتاً در زمان فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار احداث شد.

در دوران رضا شاه پهلوی، بخشهای بزرگی از ارگ تهران، از جمله حصار دور آن، سر در باب عالی، ساختمان دفتر استیفا، نگارخانه، تکیه دولت، نارنجستان، باغ گلشن و ساختمانهای اندرونی تخریب شد، محل سکونت شاه به سعدآباد و سپس در دوران محمدرضا شاه پهلوی به نیاوران منتقل و مجموعه گلستان به محل پذیرایی از میهمانهای خارجی تبدیل گردید. پس از انقلاب مجموعه گلستان همچون اغلب عمارات سلطنتی دیگر به صورت موزه درآمد تا همگان بتوانند از آن دیدن کرده و از تماشای زیباییهای حاصل فکر و دست هنرمندان و صنعتگران ایرانی بهره برند.

بخشهای مختلف این مجموعه در حال حاضر عبارت است از:

ایوان تخت مرمر، خلوت کریمخانی، اتاق موزه (تالار سلام) و حوضخانه آن، تالار آینه، تالار عاج یا سفره‌خانه، تالار برلیان یا تشریفات، ساختمان کتابخانه، عمارت شمس‌العماره، عمارت بادگیر و حوضخانه وسیع آن، تالار الماس، کاخ ایبض، چادرخانه

ایوان تخت مرمر

روح ظریف هنرمند ایرانی با استعانت از هنرهای معماری، نقاشی، سنگتراشی، کاشیکاری، گچبری، آئینه‌کاری، خاتم‌سازی، منبت‌کاری و مشبک‌سازی، در واسط کاخهای سلطنتی قدیم، ترکیبی بدیع و بنائی زیبا بوجود آورده که شاید کمتر بتوان نظیر آن را در جای دیگر یافت.

ایوان یا تخت جایگاهی است که مراسم سلام و بار عام طبقات مختلف مردم در مقابل آن برگزار می‌شده است.

به نظر می‌رسد عمر بعضی از قسمتهای تخت مرمر که از بناهای دوره زندیه می‌باشد از سایر بناهای موجود در کاخ گلستان بیشتر باشد.

در سال 1221 هـ. ق فتحعلی شاه به حجاران و سنگتراشان معروف اصفهانی امر کرد تا از سنگ مرمر زرد یزد تختی بسازند تا همیشه در واسط ایوان نصب و مستقر گردد. این تخت که از 65 قطعه مرمر بزرگ و کوچک تشکیل یافته، میرزابابی شیرازی نقاشی‌اشی آن را طراحی کرده، و سرپرستی حجاری به عهده استاد محمد ابراهیم اصفهانی بوده است. معماری و تزئینات این ایوان در دوره فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه تغییرات زیادی کرد تا به شکل امروزی درآمد.

این ایوان در دوره قاجاره محل به تخت نشستن پادشاهان و برگزار مراسم و اعیاد رسمی بود. آخرین مراسم رسمی که در این ایوان برگزار شد، تاجگذاری رضاخان در سال 1304 بود.

خلوت کریمخانی

در گوشه شمال غربی محوطه گلستان، دیوار به دیوار تالار سلام، بنایی سرپوشیده و ستوندار به صورت ایوان سه دهنه‌ای وجود دارد که در مرکز آن حوض جوشی ساخته شده و پیشتر از این آب، فئات شاه از میانه حوض می‌جوشیده است. این قسمت از کاخ گلستان که جلوخان یا خلوت کریمخانی نامیده می‌شود، چنانچه از نامش پیداست، از بناهای دوره کریمخان زند است و قسمتی از خلوت خانه وی به شمار می‌آمده است.

این بنا ظاهراً در سال 1173 هـ. ق احداث گردیده و در زمان ناصرالدین شاه، که بنای جدید تالار سلام ساخته می‌شده است، قسمت اعظم آن تخریب گردیده و امروز تنها بخشی از آن باقی مانده است. قبلاً میانه این بنا حوضی کوچک وجود داشته که آب فئات شاه از آب نمای این حوض بیرون می‌آمده و در باغ جاری می‌شده. این بنا خلوت کریمخانی نام دارد و در گذشته بخشی از اندرون خانه وی به شمار می‌رفته است.

در این محل نیز یک تخت مرمر قرار داد که بسیار کوچکتر و ساده‌تر از تخت مرمر اصلی است. معروف است که ناصرالدین شاه این

گوشه کاخ گلستان را بسیار دوست داشته و اغلب در این محل خلوت می‌کرده و فلیان می‌کشیده. ضمن آنکه سنگ قبر ناصرالدین شاه بعد از جابجایی‌های فراوان سرانجام در همین محل نگاهداری می‌شود.

نگارخانه

مکان فعلی گنجینه یا پرده‌های ایرانی در ضلع شمال غربی باغ گلستان که امروزه بعنوان نگارخانه و طبقه فوقانی آن که به نام تالار موزه، سلام یا تاجگذاری باز شناخته می‌شود، در حقیقت ساخته و پرداخته و منتج از سفر اول فرنگستان ناصرالدین شاه قاجار (چهارمین پادشاه از سلسله قاجار) در سال 1290 ه. ق و بازدید وی از موزه‌های آن کشورها و عزم ناصرالدین شاه قاجار در جهت ایجاد موزه‌های جامع‌تر می‌باشد که به واقعیت پیوست. این بنا دومین مکان از حیث اطلاق نام موزه بعد از موزه سلطنتی که در داخل یکی از تالاهای وسیع عمارت خروجی گلستان بین شمس‌العماره و گوشه شمال شرقی باغ قرار دارد و اولین از حیث جامعیت با تأسیس بنای اطاق موزه و سرسرا و حوضخانه و ملحقات دیگر آن، در جهت ایجاد موزه‌های جامع‌تر به شمار می‌رود.

طرح و معماری تالار موزه (سلام یا تاجگذاری)، تالار آینه و سرسرا و حوضخانه‌های مربوط به آن یعنی نگارخانه فعلی و موزه مخصوص به وسیله حاجی ابوالحسن معمار نوانی ملقب به معمار باشی یا صنیع‌الملک و مباشرت بنائی آن با میرزا یحیی خان معتمدالملک و مباشرت بنائی آن با میرزا یحیی خان معتمد الملک وزیر بنائی بوده است، یحیی خان برادر میرزااحسین خان سپهسالار (صدر اعظم ناصرالدین شاه و بانی مسجد سپه سالار) و چهارمین شوهر عزه‌الدوله خواهر ناصرالدین شاه قاجار بود، گویا عملیات معماری این ابنیه در سال 1293 ه. ق به اتمام رسید و قبل از احداث، گویا در این مکان یعنی ضلع شمالی کاخ گلستان بنائی بنام تالار الماسیه و قبل از آن نیز محل دیورای بوده که عمارت آصف‌الدوله را از باغ گلستان جدا می‌ساخته است، در ضمن قابل ذکر است که به سبب تاجگذاری پهلوی دوم در سال 1346 ه. ش تغییرات و تعمیراتی در سقف نگارخانه به جهت استحکام بخشی بعمل آمد.

نگارخانه در حال حاضر شامل 2 بخش می‌باشد:

بخش جنوبی که در حقیقت بخشی از حوضخانه تالار موزه (سلام یا تاجگذاری) و در طی زمان تاکنون دارای کاربردهائی چون انبار تالار موزه، دفتر صاحب جمع اموال و تلفنخانه بوده که هم اینک به نمایش پرده‌های نقاشی عمدتاً متقدم تر دوران قاجار همچون اثری از استاد میرزا بابا، مهرعلی، احمد، افشار، علی اکبرخان مزین الدوله، ابوالحسن ثانی یا صنیع‌الملک غفاری (عمومی کمال‌الملک) و ... اختصاص یافته و بخش شمالی که در زمان پهلوی دوم احداث و به مقر پاسدارخانه گارد سلطنتی اختصاص یافته بود هم اینک در برگزیده آثار نقاشان متأخر دوران قاجار شامل آثار گرانقدر از هنرمندانی بنام، همچون استاد محمود خان صبا (ملک‌الشعراء)، استاد محمد غفاری کاشانی (کمال‌الملک)، استاد مهدی یا مصورالملک، استاد موسی ممیز و ... می‌باشد.

لازم به ذکر است که مجموعه این دو بخش در اواخر سال 1374 ه. ش به یکدیگر متصل و پس از مرمت‌های لازم در سال 1376 ه. ش به عنوان نگارخانه گشایش یافت.

نگارخانه مجموعه‌ای بی‌نظیر از رقم‌ها و پرده‌های نقاشی اساتید بزرگ ایران در طی دوره قاجار می‌باشد که با وسواس و دقتی خاص در کنار هم چیده شده، رقم‌ها، اشخاص و اماکن همگی یادآور تاریخ دوران قاجار می‌باشد و سعی شده این چیدمان در برگزیده سیر تحول در هنر نگارگری دوران قاجار بوده باشد تا بررسی و مقایسه آثار را ممکن سازد.

حوضخانه

پس از سفر فرنگستان بین سالهای 1293 تا 1298 ه. ق (1254 تا 1259 ش) به دستور ناصرالدین شاه قسمتهای شمالی کاخ گلستان شامل تالار موزه (تالار سلام یا تاجگذاری) تالار برلیان و تالار عاج (سفره‌خانه) با زیر زمین آن که حوضخانه نامیده شد و دیگر ملحقات در دو طبقه تکمیل و احداث گردید.

در ضلع شمالغربی حوضخانه آب نمایی قرار داشت که از قنات مهرگرد سرچشمه می‌گرفت و یک شاخه آن به حوض محوطه و شاخه دیگر آن به حوض بزرگ وسط سالن منتهی می‌گردید. حوض در زمان پهلوی اول تخریب و آنجا را به عنوان یکی از سالنهای موزه اختصاص دادند و مسی آب نما و به لوله فطوری هدایت گردید که تا سال 1360 قبل از شروع کار مترو جریان داشت. این مکان که محل استراحت درباریان بود، در زمان پهلوی دوم جهت مراسم جشن و سرور و اعیاد مذهبی مورد بهره‌برداری قرار گرفت.

معماری داخلی حوضخانه که مربوط به قاجاریه می‌باشد، تلفیقی از هنر اروپائی و ایرانی می‌باشد. در سال 1376 ه. ش حوضخانه به عنوان گالری نقاشی‌های اروپائی افتتاح گردید و در آن برگزیده تابلوهای اهدایی سران اروپایی به پادشاهان قاجار، از جمله آثار بدیع نقاشان مشهوری چون سیمون ون گلدرن و آوازفسکی براساس سیر تاریخی و روابط سیاسی و فرهنگی در معرض دید عموم قرار گرفته است. در سال 1377 ه. ش حوضی کوچک به سبک حوضهای قدیمی به بنا اضافه گردیده است. لازم به ذکر است که اشیائی نظیر ساعت، شمعدان و ... نیز داخل موزه قرار دارد، که همه اهدایی می‌باشند.

عمارت برلیان

در سمت شرقی تالار عاج، چند تالار و اتاق زیبا و مجلل وجود دارد که سطح کف آنها نسبت به کف تالار عاج و تالارهای دیگر پایین‌تر است.

در زمان ناصرالدین شاه بعلت کهنگی و فرسودگ بناهای قدیمی ارگ، اغلب آنها را ویران می‌کردند و به جایشان ساختمانهای جدید می‌ساختند.

در این زمان عمارت بلور که از بناهای دوران فتحعلیشاه شمرده می‌شد را خراب کردند و در جایش عمارت امروزی را بنا نمودند. این عمارت در زمان پهلوی برای برگزاری جلسات رسمی با سران دول خارجی و مراسم تشریفات مورد استفاده قرار میگرفت. چون به سال 1318 ه. ق در زمان سلطنت مظفرالدین شاه در بنیاد ساختمان تالار شکستی افتاده بود، در ساختمان آن تعمیرات فراوانی صورت گرفت و بر تزئینات و شکوهش افزودند که این موضوع از مضمون اشعار کتیبه سنگی بیضی شکلی که در جبهه نمای تالار حک و نصب گردیده است به دست می‌آید.

یک نقاشی رنگ روغن زیبا از آثار یحیی خان صنیع‌الملک غفاری، به سال 1305 ه. ق تزئینات این اطاق را قبل از بازسازی نشان می‌دهد. این بازسازی توسط مظفرالدین شاه انجام شد.

تالار عاج

بعد از تالار آئینه و در سمت غرب تالار برلیان، تالار عاج قرار دارد. تاریخ احداث این تالار و حوضخانه زیر آن معلوم نیست، ولی

محققاً قبل از تالار سلام و تالار آئینه ساخته شده و از جمله بناهای دوره ناصری است. بعدها در زمان ناصرالدین شاه در نمای آن تغییراتی دادند که به صورت امروزی درآمد است. در این تالار در زمان ناصرالدین شاه، هدایای پادشاهان دول خارجی نگهداری می‌شد و در زمان پهلوی محل پذیرایی و برپایی مهمانیهای رسمی دربار بود. از این رودر آرایش درونی آن تغییرات عمده‌ای داده شده است. یک نقاشی آبرنگ که توسط محمودخان ملک‌الشعرا کشیده شده و در کاخ گلستان موجود است، نمای خارجی این بنا را قبل از بازسازی نشان می‌دهد.

موزه مخصوص

این عمارت که در شمال کاخ گلستان و در طبقه زیرین تالار سلام قرار گرفته است، در حقیقت بخشی از زیرین ساختمان اولین موزه ایران است که به دست توانای محمد ابراهیم خان معماری‌اشی ساخته شد. در زمان ناصرالدین شاه و شاهان قاجار این مکان انبار چینی آلات و نقره‌هایی بود که از کشورهای اروپایی به شاهان قاجار هدیه می‌شد. در زمان پهلوی این مکان به موزه مخصوص تبدیل شد و کلیه اقالم اهدایی خصوصی و شاخص پادشاهان اروپایی به شاهان قاجار به این مکان انتقال داده شد. از اشیاء ویژه‌ای که در موزه مخصوص نگاهداری می‌شود می‌توان از زره شاه اسماعیل صفوی، تیر و کمان نادرشاه افشار، ساعد بند و مهر فتحعلیشاه، تاج آقا محمدخان، دسته مهرهای سلاطین قاجار، گوی غلطان عاج، تخم شترمرغ و غیره نام برد.

تالار ظروف

بنای این ساختمان بر روی بقایای عمارات قاجار و در شمال ساختمان سفره خانه ایجاد شده و برخی از هدایایی که سلاطین اروپایی به شاهان قاجار اهدا کرده بودند، در 1344 از عمارت موزه (تالار سلام) به این عمارت انتقال داده شد و در داخل وینترین‌هایی که به این منظور ساخته شده بود قرار گرفت. اکثر ظروفی که در داخل این عمارت وجود دارد، بسیار زیبا و تماشایی هستند. از جمله جالبترین آنها می‌توان سرویس چینی جنگهای ناپلئون بناپارت، سرویس اهدایی نیکلای اول، سرویس جواهر نشان اهدایی ملکه ویکتوریا و سرویس ساخته شده از سنگ گرانبها مالاشیت اهدایی الکساندر سوم و سرویس چینی اهدایی ویلهلم به ولیعهد دولت ایران را نام برد.

تالار آئینه

تالار آئینه در غرب تالار سلام و چسبیده به آن و در بالای سردر و ایوان سنگی جلو سرسرای کاخ قرار دارد و یکی از تالاهار مشهور کاخ گلستان است. پیش از ساختن این تالار در محل آن کلاه فرنگی چهل ستون چوبی قرار داشت که در سال 1269 قمری ضمن تغییراتی که محمدتقی خان معمار باشی به اهتمام حاج علی خان حاج‌الدوله در عمارات سلطنتی می‌دادند، ساخته شده بود و پیش از آن تالار یا عمارتی به نام الماسیه در آن مکان وجود داشت. از این تالار سه دهنه ارسلی قوسی بزرگ از سمت جنوب رو به باغ و حوض بزرگ جنوبی ساختمان باز می‌شود و با دو در و یک پنجره بزرگ هلالی به سرسرای ورودی کاخ مربوط می‌شود. تالار آئینه همزمان با تالار سلام در حدود سال 1291 قمری ساخته شد و در مجموع جزو بنای موزه جدید که در تالار سلام برپا شده بود محسوب می‌شد. در آغاز انتقال اشیاء و آثار موزه قدیم به موزه جدید، این تالار به نگاهداری از تخت طاووس و تاج کیانی اختصاص داشت. تالار آئینه با آنکه چندان بزرگ نیست ولی به علت معروفیت و زیبایی آئینه کاریهای سقف و دیوارهایش شهرت فراوان یافته است. طرح و معماری تالار سلام و آئینه و سرسراها و حوضخانه‌های مربوط به آن با میرزا یحیی خان معتمدالملک وزیر بنایی بوده است. ساختمان تالار با آنکه در حدود سال 1294 قمری پایان یافته بود. ولی تزئینات و آئینه کاریها و گچ‌بری‌های آن تا سال 1299 قمری ادامه یافت و این موضوع از تاریخ قصیده‌ای که در زیر مقرنس آئینه‌کاری تالار به قلم نستعلیق درشت به خط میرزا ابوالفضل ساوجی نوشته شده است معلوم می‌شود. ماده تاریخ ساختمان در این بیت آمده است: خامه رضوان کرد از شاخه طوبی و نوشت در دیهیم شهبان بینم در موزه شاه (1299)

شهرت عمده تالار آئینه به واسطه تابلو رنگ روغنی معروفی است که مرحوم میرزا محمدخان کمال‌الملک غفاری به سال 1309 از آن تهیه کرده و اینک در تالار سلام نگاهداری می‌شود.

تالار سلام

پس از اولین سفر ناصرالدین شاه به اروپا در سال 1290 ه. ق و دیدن موزه‌ها و گالریهای بزرگ کشورهای غرب وی تصمیم گرفت که موزه‌ای شبیه به موزه‌های اروپا در ارگ ایجاد نماید. بدین منظور عمارت خروجی را تخریب و در عوض در سمت شمالغربی و در جوار تالار عاج، بناهای کاخ گلستان جدید، یعنی سرسرا و تالار آئینه گلستان و اتاق موزه را بنیان نهاد. ساخت اتاق موزه در سال 1291 ه. ق آغاز و در سال 1294 ه. ق پایان یافت. ولی به دلیل تزئینات زیاد و چیدن اشیاء که با نظارت مستقیم شاه صورت می‌گرفت بهره‌برداری از آن تا سال 1299 ه. ق به طول انجامید. این تالار از همان آغاز به منظور تأسیس و تشکیل موزه بنا گردید. ولی پس از انتقال تخت طاووس از موزه‌های قدیم و تالار آئینه به آن و نیز برگزاری سلامهای خاص و رسمی در آن به تدریج نام تالار سلام را به خود گرفت. در این تالار نفیس‌ترین اشیاء و آثار هنری اهدایی، به ویژه جواهرات سلطنتی نگهداری می‌شد. در سال 1345 به سبب برگزاری مراسم تاجگذاری محمدرضا پهلوی در این تالار، موزه آرایشی آن به طور کلی دگرگون شد و به شکل امروزی درآمد.

عمارت خوابگاه

عمارت خوابگاه جزء جدیدترین ساختمانهایی است که در کاخ گلستان ساخته شده. این عمارت در سال 1339 شمسی به مناسبت سفر الیزابت دوم ملکه انگلستان به ایران احداث گردید. این ساختمان تا مدتی محل اقامت پادشاهان و رؤسای جمهور بود و به نام خوابگاه معروف شد. در حال حاضر قرار است این ساختمان به کتابخانه سلطنتی دوره قاجار که مجموعه‌ای است از نفیس‌ترین کتب خطی، اختصاص یابد. این مجموعه کتبی بس گرانبها نظیر مرقع گلشن، شاهنامه بایسنقری و هزار و یک شب مصور شده را در خود جای داده است. علاوه بر کتب خطی، مجموعه نفیس عکس‌های دوره قاجار که تعدادی از آنها توسط شخص ناصرالدین شاه برداشته شده است در بنا مستقر می‌باشد.

شمس‌العماره

این بنا شاخص‌ترین بناي کاخ گلستان و ممتازترین ساختمان ضلع شرقي مجموعه است. گویا ناصرالدین شاه قبل از سفر به اروپا و بر اثر دیدن تصاویر بناهای فرنگستان، تمایل پیدا می‌کند بنایی مرتفع، نظیر آنها در پایتخت خود ایجاد نماید تا از بالای آن بتواند به همراه درباریان منظره شهر و دورنمای اطراف را تماشا کند. ساخت عمارت در سال 1282 ه. ق آغاز و پس از دو سال پایان پذیرفت و آن را شمس‌العماره می‌نامند طرح و نقشه آن ظاهراً از معیرالممالک و معمار آن استاد علی محمدکاشی بوده است.

شمس‌العماره یا بنای خورشید از شاخص‌ترین و زیباترین بناهای کاخ گلستان است. دلیل شاخص بودن آن، ارتفاع، تزئینات و طراحی این بناست.

ناصرالدین شاه با دیدن تصاویری از بناهای چند طبقه در کشورهای اروپایی تمایل پیدا کرد بنایی مرتفع در کاخ گلستان بسازد تا از بالای آن بتواند منظره شهر و دورنمای اطراف آن را تماشا کند.

ساختمان دو برج هم شکل دارد، کاشی‌کاری و پنجره‌سازی‌های آن ایرانی است و بهره‌ای هم از معماری غربی دارد.

عکس خانه

در طبقه زیرین عمارت بادگیر، مکانی که در آن اطاق تابستانی قرار داشت و بادگیرها و حوض میانی آن خنک می‌شد، اکنون عکس خانه قرار دارد، عکس خانه مجموعه‌ای از عکس‌های دوره قاجار را همراه با وسایل عکاسی آن زمان به نمایش می‌گذارد. محل عکس خانه بعد از مرمت‌های فراوان به صورت فعلی درآمده است. مجموعه عکس‌های کاخ گلستان دومین مجموعه بعد از مجموعه سلطنتی انگلستان است. ناصرالدین شاه خود به این فن علاقه فراوان داشته و عکس‌هایی که خود او برداشته به همراه عکس‌هایی که دست خط او روی آن وجود دارد در عکس خانه به نمایش گذاشته شده است.

عمارت بادگیر

عمارت بادگیر در زمان فتحعلی شاه (1212 - 1250 هجری قمری، دومین پادشاه قاجار) و به سال 1228 هجری قمری ساخته شده است.

این عمارت از دو گوشواره، دوبالاخانه، یک تالار و یک حوضخانه تشکیل شده است. عمارت بادگیر به طور کامل توسط ناصرالدین شاه (1264 - 1313 هجری قمری - چهارمین پادشاه قاجار) و به دست حاج علی خان حاج‌الدوله و حتی پس از آن مورد بازسازی قرار گرفته و به شکل امروزی تغییر یافته است. شاهد این تغییرات دو تابلو آبرنگ، اثر محمود خان صبا (ملک‌الشعراي دربار ناصرالدین شاه) در سالهای 1278 و 1281 هجری قمری است که تفاوت‌های عمارت را در این فاصله زمانی نشان می‌دهد.

در زیر تالار و عمارت مزبور حوضخانه وسیعی وجود دارد که در چهارگوشه آن چهار بادگیر بلند از کاشی معرق آبی و زرد و سیاه با قبه‌های زرین قرار گرفته و هوای حوضخانه، تالار و اتاق‌ها به واسطه آنها کاملاً خنک می‌شود.

شاهان قاجار معمولاً اگر تابستان را در تهران به سر می‌بردند و به بیلاق نمی‌رفتند، از این حوضخانه استفاده می‌کردند. تاجگذاری مظفرالدین شاه (پنجمین شاه قاجار) که مصادف با تابستان و گرمای شدید در تهران بود در تالار اصلی عمارت بادگیر به روی تخت طاووس برگزار گردید.

بنا به نوشته معیرالممالک در زمان ناصرالدین شاه در حوضخانه این عمارت: «انواع طیور زیبا رها کرده بودند، در یک طرف عمارت مزبور نیز لانه و قفس‌هایی ساخته و پرندگان از هر قبیل در آن گرد آمده بودند و شاه گاه هنگام دانه دادن به پرندگان آمده به تماشا می‌ایستاد و با همراهان سخن از صید طیور و طرز به دام آوردن می‌راند.»

عمارت بادگیر گذشته از گوشواره‌های زیبا و بالاخانه‌ها و دهلیزهای متعدد، دارای تالار بزرگی است که ارسنیه‌ها، ستون‌ها، دیوارها و سقف آن تماماً از نقاشی، گچ‌بری، زرنگاری، آینه‌کاری و منبت‌کاری و سنگ مرمر پوشیده شده و از این حیث یکی از تالارهای پرکار، زیبا و جالب قدیم به شمار می‌رود.

عمارت الماس

تالار الماس از جمله بناهای قدیمی کاخ گلستان است که بنیادو اساس آن را به فتحعلیشاه قاجار نسبت می‌دهند. این بنا که ویژگی‌های معماری و تزئیناتش متعلق به دوره فتحعلیشاه می‌باشد، به دلیل آینه‌کاری‌های داخلی الماس نام گرفته است و شامل یک تالار بزرگ و اطاق‌های گوشواره و راهرو و بالاخانه می‌باشد. در قسمت زیرین این تالار نیز حوضخانه و زیرزمینی وجود دارد که در حال حاضر به محل چای خانه سنتی مجموعه اختصاص یافته است.

در سه طرف تالار، بالاتر از رفها به سبک بناهای آن دوره، سه ایوانچه با مقرنس‌های آینه کاری شده زیبا و طاقنماهای باریک و کنشیده ساخته شده و سمت شمالی تالار با ارسنیه‌های بزرگ پوشیده شده است.

در دوره ناصرعی تغییراتی در نما و تزئینات بنا بوجود آمده و دیوارهای تالار را با انواع کاغذهای دیواری پوشانیدند که قسمتی از آنها هنوز باقی مانده است.

این عمارت مانند بسیاری از بناهای مجموعه کاخ گلستان دچار آسیب‌های فراوان شده که تعمیرات اساسی آن از سال 1373 شروع و در سال 1375 پایان یافت.

کف تالار به وسیله کاشی‌های پراکنده موجود در مجموعه مفروش گردید و ارسنیه‌ها کاملاً تعمیر و بازسازی و راهرو و گوشواره‌های موجود در پشت تالار اصلی مرمت گردیدند. بدنه تالار با کاغذ دیواری‌های باقی مانده از دوره قاجار تزئین شد و کاغذ دیواری‌های قدیمی موجود نیز به عنوان نمونه حفظ گردیدند.

به مناسبت آنکه این بنا به وسیله فتحعلیشاه احداث گردیده است، بخشی از آثار و اشیای مربوط به وی که عموماً ظروف هدایای می‌باشند، در آن به نمایش گذاشته شده است.

کاخ ایض

در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه، شاه سلطان عبدالحمید پادشاه عثمانی، مقداری اثاثیه ارزشمند و گرانبها برای شاه ایران فرستاد.

چون در آن هنگام تقریباً همه کاخ‌ها و تالارهای سلطنتی با تابلوها و اثاثیه متعدد آراسته شده از این رو ناصرالدین شاه تصمیم گرفت در گوشه جنوب غربی محوطه گلستان، که سابقاً محل کلاه فرهنگی یا برج آغامحمدخانی بود، کاخ جدیدی بنا نماید و هدایای سلطان را در آن جای دهد.

این بنا به علت سفیدی رنگ نمای ساختمان - که به شیوه بناهای قرن 18 اروپا گچ بری و نماسازی شده بود - نیز به سبب آنکه

پله‌ها و ازاره‌های سرسرای کاخ مرمر سفید رگه دار بود کاخ ابیض نامیده شد. کاخ ابیض از همان ساخت خود به محل کار صدر اعظم‌ها اختصاص یافت و جلسات هیئت دولت تا سال 1333 شمسی در این کاخ و در تالار سلطان عبدالحمید تشکیل می‌شد. در سال 1344 به سبب تاجگذاری محمدرضا پهلوی در ضلع غربی و طبقه پایین ساختمان تغییراتی به وجود آمد و از سال 1347 به موزه مردم‌شناسی تبدیل گردید.

چادرخانه
چادرخانه که دارای سردر و فضایی سرپوشیده است مابین عمارت بادگیر و تالار الماس قرار دارد و محل نگهداری چادرهای سلطنتی مورد استفاده در سفرهای پادشاهان قاجار بوده است. چادرخانه انبار چادرهای سلطنتی در زمان قاجار بوده است. اکنون بین عمارت بادگیر و تالار الماس قرار دارد. چادرهای سلطنتی در این اطاق نگهداری می‌شوند. ایل قاجار به زندگی در خارج از ساختمان و در زیر چادر علاقه فراوان داشتند. در دوره سلطنت قاجار نیز مرتباً سفرهای خارج از کاخ سلطنتی همراه با عده زیادی از خدمه صورت می‌گرفته است و به این دلیل چادرهای زیادی مورد لزوم بوده است. از چادرخانه بعد از مرمت‌های فراوان برای برگزاری نمایشگاه‌ها و سخنرانی‌های کوچک استفاده می‌شود

<http://www.dowran.ir/show.php?id=55579417>

History Site of Mirhadi hoseini